

Muž a žena v biblickém mýtu stvoření

Milan Horák

Mluvíme-li o stvoření člověka podle Bible, představujeme si zpravidla, jak Bůh v podobě vousatého starce hněte z hlíny muže jménem Adam. V našich představách se tedy jedná o stvoření *muže*, k němuž je posléze žena doplněna poněkud obskurním způsobem: Bůh vyjme Adamovi žebro a z žebra utvoří ženu jménem Eva. Adama si přitom představujeme po tomto zákroku stejně jako předtím, až na nepříliš závažnou ztrátu jednoho žebra; žena dostává punc druhotnosti a odvozenosti, muž se naopak stává synonymem pro člověka vůbec.

Tuto představu stvoření člověka nacházíme rozpracovanu v židovských i křesťanských legendách a na obrazech uplynulých staletí; ba můžeme říci, že právě pod dojmem těchto obrazů a legend se naše dnešní představa o biblickém stvoření člověka utvářela. Otevřeme-li však samu Bibli a přečteme-li si slovo za slovem, co o stvoření člověka píše ona, získá naše tradiční představa podstatné trhliny.

Stvoření a uhnětení

Už při letmém pohledu na biblický text si všimneme skutečnosti, že stvoření člověka je v Bibli popsáno dvakrát a že oba popisy se od sebe dost liší. Oba najdeme v knize Genesis, tedy v první z biblických knih; první popis na konci její první kapitoly (s těžištěm ve verši 27), druhý popis na začátku kapitoly druhé (verš 7). Přečteme-li si však obě vyprávění podrobněji, zjistíme, že každé z nich popisuje jiný děj, že činnost, kterou Bůh s člověkem provádí, je odlišná. V Kralické Bibli se v Genesis 1,27 dočteme, že Bůh člověka „stvořil“, zatímco v Genesis 2,7 stojí, že Bůh člověka „učinil“. Ekumenický překlad užívá podobně znějících slov „stvořil“ a „vytvořil“ a tím rozdílnost trochu zakrývá, ale podíváme-li se do hebrejského originálu, spatříme ji opět v plné naléhavosti. V Genesis 1,27 je totiž užito slovesa „bárá“, které sice můžeme přeložit naším slovem „stvořit“, ale s výhradou, že v hebrejštině se toto slovo používá jedině tehdy, když se mluví o Bohu. Jeho tvoření je totiž nesrovnatelné s tvořením kohokoli jiného, jako například s tvorbou umělce, který vytváří svá díla z již existujících materiálů; Boží tvoření nepotřebuje nic jsoícího, jeho materiálem je Tvůrce sám. Úplně odlišného charakteru je sloveso „jácar“, použité v Genesis 2,7. To je slovo veskrze pozemské; v hebrejštině se ho užívá především pro činnost hrnčíře, tedy pro přetváření neforemného kusu hlíny v užitečnou nádobu; česky bychom je mohli přeložit slovesem „hníst“.

Srovnáním slov „bárá“ a „jácar“ se nám vztah obou popisů stvoření člověka začíná ozřejmovat. V první kapitole se mluví o skutečném *stvoření* člověka, o přechodu mezi stavem, kdy člověka ještě nebylo, do stavu, kdy člověk jest. člověk je stvořen ve své nejvznešenější podstatě, tedy „coby obraz Boží“; jeho bytí je ještě prosto tíživé pozemskosti. S tou se člověk setkává ve druhé kapitole, když jej Bůh „hněte“, když proměňuje jeho tvar, aby ho učinil schopným účasti na pozemském životě. Člověk je uhněten „v prach země“ (tradiční překlad „z prachu země“ je jazykově nesprávný a zde i zavádějící, protože se nejedná o materiál, nýbrž o charakteristiku nového stavu člověka, o popis toho, v co se člověk hnětením promění); Bůh mu vdechne „ducha života“, člověk se stane „duší živou“, tvorem pozemského světa.

Rozdělení pohlaví

V popisech obou stupňů stvoření člověka nenalzáme ani náznak toho, že stvořený člověk by byl muž. Všude se mluví jen o člověku jako takovém, hebrejsky „*ádám*“, což se dá překládat jako „*člověk*“, ale nikoli jednotlivý člověk, nýbrž člověk všeobecně, lidský druh, bytost člověčenství. Je to slovo, od kterého se v hebrejštině nedá utvořit množné číslo, proto se dá překládat i „*lidstvo*“ nebo „*lidé*“.

Otázce pohlaví stvořeného člověka se však nelze vyhnout, protože z běžného pozorování víme, že člověk je obvykle buď mužem nebo ženou, a třetí možnost si neumíme představit. Bible s touto otázkou počítá a zařazuje proto hned za první zmínku o člověku, že Bůh stvořil lidi „*mužem i ženou*“; v hebrejštině tu stojí „*záchar-unqévá*“, což by se trefně dalo přeložit i jako „*samec-a-zároveň-samice*“. Aby nebylo o pohlaví člověka pochyb, aby si ho některé pohlaví (kupříkladu muži) nezačalo přivlastňovat, zdůrazňuje Bible na tomto místě, že prvotní člověk byl „*mužem i ženou*“, že v sobě nesl mužskou i ženskou stránku člověčenství.

Na obojetnosti člověka nezmění nic ani *uhnětení* popsané v Genesis 2,7. Teprve na konci druhé kapitoly ve verších 21–24 se vypráví o ději, který tradice nazývá *stvoření ženy*. Dosavadní úvahy nás však naučily opatrnosti vůči tradičním představám, a proto si raději tyto verše nejprve pozorně přečtíme.

Především se dovídáme, že Bůh vyňal člověku „*žebro*“ a z něj utvořil ženu. V originále tu najdeme slovo „*hacéla*“ (*ha* je určitý člen, který se v hebrejštině považuje za součást slova); podíváme-li se, jakých významů toto slovo nabývá v biblických knihách, zjistíme, že význam *žebro* je až druhotný a že slova se používá převážně ve smyslu *strana, bok, úbočí, křídlo* (budovy nebo dveří); teprve v novohebrejštině znamená slovo *céla* opravdu totéž, co *žebro* v češtině. Měli bychom tedy spíše než o vynětí žebra mluvit o odebrání jedné ze stránek lidské jsočnosti; Bůh odebrá člověku ženskost a utváří (nebo doslovněji *buduje* či *vzdělává*) z ní samostatnou bytost; to, co bylo původně celým člověkem, se nyní stává člověkem zbaveným ženskostí, tedy mužem. Příznačné je, že Bůh muže ihned doplňuje *tělem* nebo *masem*, zatímco žena bude později pojmenována Eva, což je odvozeno ze slova *chaj, životní síla* — po ztrátě ženských životních sil dostává muž jako protiváhu více sil fyzických, mohutnější a svalnatější tělo.

Deklarace vzájemných vztahů

Od okamžiku rozdělení člověka se dá mluvit o muži a ženě v našem smyslu slova; Bible se hned chápe této možnosti, aby popsala jejich vzájemný vztah. Nejprve se o slovo hlásí *člověk* (a zdá se, jako by se zde jednalo o bytost člověka nerozděleného) a vyhlašuje, že žena je „*kost z jeho kostí*“ a „*maso z jeho masa*“, tedy že žena je postavena z „*masa a kostí*“ stejným způsobem jako člověk původní. To znamená, že i tato nová, z obojetného člověka vydělená bytost je tělesným pokračováním původního člověka, a ne nějakým novým živočišným druhem; o muži se nic podobného vyhlašovat nemusí — jeho tělesná kontinuita je jasná, protože muž je zbytkem původního člověka po vydělení ženy.

Člověk však promlouvá dále. Pro nové formy lidského jsočnosti je totiž nutno zavést nové názvy; nám známá slova *záchar* a *nqévá* postačují k označení biologického

mužství a ženství, nevystihují však skutečnost muže či ženy jako samostatného a plnohodnotného lidského jedince. Jako první je pojmenována žena: „*tato necht nazývá se ženou*“, po ní i muž, a s pojmenováním muže se hned připomíná společný původ a nynější oddělení: „*jakož od muže je vzata*“, tradiční překlad mnohovýznamové spojky *kí* jako *protože* a oddělující předložky *min* jako *z* („*protože je z muže vzata*“) je poplatný představě mužského Adama, která — jak jsme viděli — vůči původnímu biblickému pojetí neobstojí; navíc se slovo *muž*, hebrejsky *'iš*, na tomto místě vyskytuje poprvé, právě tak jako slovo *žena*, *'iššá*, a nemůže být tudíž základem odvození. Označení ženy se od označení muže v hebrejštině liší jen ženskou koncovkou *á*, která se shoduje se starou směrovou příponou; podobně, jako Hebrej označoval svůj domov slovem *habajit* a *habajitá* znamenalo *domů*, dá se hebrejské označení ženy přeložit jako *směrem k muži*. Žena je tedy v této větě popsána jako bytost, která byla od muže oddělena, ale směřuje ke znovuspojení s ním.

Jedním dechem s pojmenováním obou lidských pohlaví tedy Bible popisuje vztah ženy k muži. Nyní chybí již jen popis vztahu opačného; a ten najdeme v následujícím verši: „*Proto muž opustí svého otce i matku a přilne k ženě své a stanou se (znova) jedním tělem.*“ Muž a žena jsou oddělenými stránkami prvotního člověka; každý z nich je plnohodnotným člověkem, ale jednostranným, a tím nedokonalým. Jen ve společenství obou se mohou jednostrannosti vzájemně doplnit a spojit v nadsmyslový obraz dokonalého člověka, stvořeného k Božímu obrazu.

Kdo je víc?

Muž a žena tíhnou ke vzájemnému společenství. Toto společenství má navíc jedinečný charakter — zatímco jiná společenství bývají založena na určité shodě, ať už zájmů, původu, zálib nebo vyznání, spočívá společenství muže a ženy na zásadní odlišnosti. Prvotní člověk nebyl na muže a ženu matematicky rozpůlen, ale dvě jeho rozdílné stránky se osamostatnily. Proto se rozrůznily i role muže a ženy uvnitř jejich společenství; každá kultura sice rozlišovala jinak, ale všechny rozlišovaly, a ruku v ruce s rozlišením přicházelo hodnocení mužské a ženské role ve společenství a potažmo i hodnocení mužství a ženství vůbec. Muže a ženu však není možno porovnávat vcelku; vždy musíme vybrat jednu stránku jejich bytosti, jednu měřitelnou veličinu, kterou pak můžeme objektivně porovnat. Výběr této veličiny je ale poplatný názorům určité kultury a společnosti, a stanou-li se výsledky jejího srovnání podkladem společenského ocenění mužů a žen vůbec, zákonitě to vede ke křivdám vůči jednomu či druhému pohlaví.

Bible předjímá tuto společenskou tendenci a připojuje ke zprávě o stvoření muže a ženy hned i jejich kvantitativní ohodnocení. Jde na to způsobem biblicky osobitým — metodou písmenných součtů. Už od nejstarších dob mají totiž hebrejská písmena též význam číselný a každému hebrejskému slovu tak odpovídá určitý součet, který nadmíru trefně vyjadřuje jeho vztah k ostatním slovům.

Písmena hebrejské abecedy nejsou řazena náhodně, nýbrž právě podle svých číselných hodnot. První je א, písmeno s hodnotou 1. Za ním následuje ב, vyjadřující číslo 2. Následují ג, ד, ה, ו, ז, ח, ט, י a כ, označující ostatní jednotky od 3 do 9. Druhou část abecedy tvoří desítky, počínaje písmenem ל, které má význam čísla 10, pokračuje písmeny מ, נ, ס, ע, פ, צ a písmenem ק o hodnotě 90 konče. Na úrovni

stovek už nacházíme jen čtyři písmena, ψ , η , ζ a τ , kterému náleží číslo 400, hodnota světového naplnění, jíž abeceda zákonitě končí.

Pomocí hodnot jednotlivých písmen můžeme nyní vypočítat hodnotu každého slova. Víme-li kupříkladu, že slovo 'áv, tedy *otec*, se píše α (hebrejščina se čte zprava doleva), známe i jeho číselnou hodnotu $1+2$, tedy 3. Slovo *matka*, 'ém, se píše pro změnu α (α zvláštní forma písmene η , která se užívá na konci slova) a má hodnotu $1+40$, tedy 41. Nyní si ovšem můžeme ukázat i první ze souvislostí, jichž je v hebrejštině bezpočet — sečteme-li hodnoty slov *otec* a *matka*, získáme číslo 44 a to není nic jiného, než písmenný součet slova $\tau\lambda$ (*jeled*), *dítě*.

Objemné knihy už byly napsány o tajemstvích, která se člověku při použití metody písmenných součtů v Bibli odhalují, a bylo by jistě nadmíru zajímavé popovídat si o nich více. Tentokrát se však obraťme k otázce, která nás k písmenným součtům dovedla — k hodnotě muže a ženy po rozdělení prvotního mužsko-ženského člověka.

Genesis 1,27 uvádí, že člověk byl „záchar-unqévá“, tedy „samec i samice“, „mužského i ženského pohlaví“. Napíšeme-li si tento přívlastek hebrejskými písmeny, můžeme ho sečíst: $\alpha\eta\zeta\tau$ to dělá $7+20+200+6+50+100+2+5$, tedy 390. To nás ani nepřekvapuje — člověk byl stvořen, aby se stal obrazem Božím, a tak mu chybí jen 10, posvátné písmeno Boha-člověka ι , k tomu, aby dosáhl naplnění, o němž již víme, že se vyjadřuje číslem 400.

Nyní pohledme na popis rozdělení člověka na muže a ženu. Z původní mužsko-ženské jednoty je odděleno *žebro*, *hacélá'*, $\eta\zeta\lambda$; jeho hodnota činí $5+90+30+70$, to jest 195, tedy přesná polovina ze 390, z původní hodnoty člověka! Muž a žena se diametrálně liší — vždyť jsou to osamostatnělé odlišné stránky člověka — ale jejich hodnota je naprosto stejná.

Mýtickými obrazy popisuje Bible vznik muže a ženy z původní jednoty, vysvětluje jejich odlišnost a poukazuje na důležitost jejich společenství. Ve vědomí nebezpečí, že odlišnost se může zvrtnout v nerovnoprávnost, však jedním dechem předjímá i všechno budoucí hodnocení mužství a ženství a hodnotí je sama; nečiní to ovšem mýtem ani podobenstvím, které se dají vykládat vícero způsoby, nýbrž přesným a nezpochybnitelným číselným vztahem. Muž a žena jsou odlišní a jejich společenství je právě proto tak cenné; je totiž pravzorem všech budoucích lidských společenství, která už nebudou tvořena lidmi podobných názorů, podobných osudů, podobných zájmů, nýbrž lidmi rozdílnými, kteří svou rozdílnost vzájemně respektují v rovnoprávném vztahu. Uskutečnění rovnosti v rozdílnosti je stěžejním úkolem lidstva na jeho cestě do budoucnosti. Dokáží-li muž a žena žít ve vztahu, který zachovává jejich přirozenou odlišnost a přitom je na všech úrovních bytí rovnocenný, stává se jejich vztah tím, čím jej nazývají svátostná slova svatebního obřadu — činem „pro dobro a štěstí celého lidstva“.